

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРИВАТНОГО ПРАВА

УДК 347.1

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.4.1>

ПРАВОВА ПРИРОДА ДОГОВОРУ ДОБРОВІЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ ЗДОРОВ'Я НА ВИПАДОК ХВОРОБИ

Бакун Сергій Станіславович,

аспірант

Науково-дослідного інституту правотворчості
та науково-правових експертиз
Національної академії правових наук України

У статті на основі аналізу наукових поглядів та норм чинного законодавства України, які регулюють договірні відносини у сфері страхування, визначено поняття, правову природу договору добровільного страхування здоров'я на випадок хвороби та його місце у системі цивільно-правових договорів. Здійснено юридичну характеристику договірної конструкції договору добровільного страхування здоров'я на випадок хвороби, визначено права та обов'язки його сторін, процедуру його укладання, виконання та розірвання, обмеження щодо фізичних осіб, які не можуть бути стороною договору, а також правові наслідки порушення умов договору. Встановлено нагальну потребу в оновленні нормативно-правових актів у сфері чинного законодавства України, що регулює відносини страхування здоров'я на випадок хвороби. Наведено аргументи щодо закріплення в нормативно-правових актах обов'язковості договору страхування здоров'я на випадок хвороби для деяких незахищених верств населення у суспільстві у зв'язку з подіями, що мали місце та відбуваються в Україні, а саме всесвітньої пандемії SARS-CoV-2 (коронавірусної хвороби – COVID-19), воєнного стану та наслідків війни. Здійснено розмежування договору добровільного страхування здоров'я на випадок хвороби від договору медичного страхування (безперервне страхування здоров'я) з урахуванням норм чинного законодавства України та правозастосовної практики.

Під договором добровільного страхування здоров'я на випадок хвороби запропоновано розуміти договір, за яким добровільно та за домовленістю одна сторона (страховик), яка є юридичною особою, що спеціально створена для здійснення страхової діяльності та одержала у встановленому порядку ліцензію на здійснення страхової діяльності, зобов'язується у разі настання певної події (страхового випадку), пов'язаної з життям, здоров'ям та працездатністю, виплатити другій стороні (страхувальникові) або іншій особі, визначеній у договорі, грошову суму (страхову виплату), а страхувальник зобов'язується сплачувати страхові платежі та виконувати інші умови договору.

Акцентовано увагу на тому, що виявлення правової природи договору, його правових ознак має велике теоретичне і практичне значення, адже це сприяє визначенню співвідношення договору і зобов'язання, встановленню місця договору у системі договірних прав. Обґрунтовано, що з точки зору загальної характеристики цивільно-правових зобов'язань добровільне страхування здоров'я на випадок хвороби належить до двосторонніх, взаємних, оплатних, строкових, диспозитивно реальних, алеаторних (ризикових) договорів.

Ключові слова: договір добровільного страхування здоров'я на випадок хвороби, правова природа договору, страховик, страхувальник, предмет договору, страховий ризик.

Bakun Serhii. Legal nature of voluntary health insurance agreement in case of illness

The article, based on the analysis of scientific views and norms of the current legislation of Ukraine, which regulate contractual relations in the field of insurance, defines the concept, legal nature of the contract of voluntary health insurance in case of illness and its place in the system

of civil law contracts. The legal characterization of the contractual structure of the voluntary health insurance contract in case of illness was carried out, the rights and obligations of its parties, the procedure for its conclusion, execution and termination, restrictions of persons who cannot be a party to the contract, also the legal consequences of violating the terms of the contract were determined. There is an urgent need to update regulatory and legal acts in the sphere of current legislation of Ukraine, which regulates health insurance relations in case of illness. Arguments are presented regarding the establishment in regulatory and legal acts of the obligation of a health insurance contract in case of illness for some unprotected segments of the population, in connection with the occasion that took place and are taking place in Ukraine, namely the worldwide pandemic SARS-CoV-2 (coronavirus disease – COVID-19), martial law and the consequences of war. The contract of voluntary health insurance in case of illness is differentiated from the contract of medical insurance (continuous health insurance) taking into account the norms of the current legislation of Ukraine and law enforcement practice.

The contract of voluntary health insurance in case of illness is proposed to be understood as a contract under which voluntarily and by agreement one party (the insurer), which is a legal entity specially created to carry out insurance activities and has received a license to carry out insurance activities in accordance with the established procedure, undertakes, in the event of the occurrence of a certain event (insurance event) related to life, health and work capacity, to pay the second party (the insured) or another person specified in the contract, a sum of money (insurance payment), and the insured undertakes pay insurance payments and fulfil other terms of the contract.

Attention is focused on the fact that identifying the legal nature of the contract and its legal features has important theoretical and practical significance, because it contributes to determining the relationship between the contract and the obligation, establishing the place of the contract in the system of contract law. It is substantiated that from the point of view of the general characteristics of civil legal obligations, voluntary health insurance in case of illness belongs to bilateral, mutual, payment, fixed-term, dispositive- real, aleatory (risky) contracts.

Key words: *contract of voluntary health insurance in case of illness, legal nature of the contract, insurer, insured, subject of the contract, insurance risk.*

Нещодавня всесвітня пандемія SARS-CoV-2 (коронавірусної хвороби – COVID-19) сколихнула весь світ починаючи з кінця 2019 року. Постійно видозмінюючись та зазнаючи мутацій, коронавірусна хвороба – COVID-19 і нині може становити ризик для життя і здоров'я населення України. За останні 10 років у світі мали місце низка епідемій та пандемій, таких як: хвороба, яку спричинює вірус Ебола, Вірус Зіка, Гарячка денге тощо, від яких жодна фізична особа не може вберегтись, а тим паче лікуватись за рахунок державних гарантій з охорони здоров'я.

Також потрібно зауважити про наявність агресивного, нічим неспровокованого вторгнення російської федерації на територію нашої держави, що призвело до різкого збільшення травмованого, пораненого та, на жаль, загиблого цивільного населення в Україні. Варто наголосити, що гіркий досвід вирішення цієї проблеми почав формуватися з моменту вторгнення військ росії в Автономну Республіку Крим та у східні області України. З цього моменту українське суспільство пізнало гіркоту різ-

них історій скаліченого війною здоров'я громадян, що автоматично породило необхідність бути застрахованим від настання таких нещасних випадків задля отримання фінансової допомоги на лікування та/або отримання компенсацій рідним у разі позбавлення життя застрахованої особи.

Разом із тим війна продемонструвала вразливі сторони наявної системи охорони здоров'я з боку держави у разі, якщо самостійно фізична особа заздалегідь не попідкувалася про фінансове забезпечення свого здоров'я у разі настання нещасного випадку.

Ця стаття також набуває своєї актуальності у розрізі євроінтеграційних процесів в Україні. Так, отримання Україною статусу кандидата в члени ЄС зобов'язує завершити трансформацію всіх сфер життєдіяльності країни, у тому числі і сфери добровільного страхування здоров'я. Адже згідно з міжнародними нормами, життя та здоров'я людини є пріоритетом будь-якої цивілізованої держави.

Метою статті є визначення поняття, правової природи договору добровільного

страхування здоров'я на випадок хвороби та його місця у системі цивільно-правових договорів.

У відповідності до Закону України «Про страхування» страхування – це вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів фізичних осіб та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати фізичними особами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів [2].

Своєю чергою поняття «страхування здоров'я на випадок хвороби» чітко визначене у Розпорядженні Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 09.07.2010 року № 565 зі змінами та доповненнями (далі – Розпорядження), а саме: це вид страхування, за яким предметом договору страхування є майнові інтереси, що не суперечать закону, пов'язані з життям, здоров'ям та працездатністю страхувальника чи третьої особи (застрахованої особи), визначеної страхувальником у договорі страхування за її згодою [4]. Такий вид страхування передбачає обов'язок страховика за встановлену договором страхування плату (страховий внесок, страховий платіж, страхову премію) здійснити страхову виплату відповідно до умов договору страхування в розмірі страхової суми або її частини у випадку смерті страхувальника чи застрахованої особи, тимчасової втрати ним (нею) працездатності, встановлення йому (їй) інвалідності внаслідок хвороби або у випадку його (її) захворювання на хворобу, передбачену договором страхування, яка сталася зі страхувальником чи застрахованою особою під час дії договору страхування.

Страхування здоров'я на випадок хвороби є добровільним страхуванням, що зарегламентовано у чинному Законі України «Про страхування» [2]. Тобто укладення договору страхування здоров'я на випадок хвороби між страхувальником та страховиком відбувається за вільним волевиявленням страхувальника, але за визначеними правилами страхування, що

встановлюються страховиком самостійно відповідно до вимог закону. Як зазначає Н.С. Горбань, договір страхування укладається відповідно до правил страхування [6, с. 151]. Правилами страхування визначаються загальні умови і порядок здійснення добровільного страхування, що встановлюються страховиком самостійно згідно з вимогами закону, а конкретні умови страхування визначаються під час укладення договору страхування відповідно до законодавства та становлять його зміст. Страховик самостійно відповідно до вимог закону визначає правила страхування, які у відповідності до ст. 17 Закону України «Про страхування» повинні містити: предмет договору страхування; порядок визначення розмірів страхових сум та (або) розмірів страхових виплат; страхові ризики; винятки зі страхових випадків і обмеження страхування; строк та місце дії договору страхування; порядок укладення договору страхування; права та обов'язки сторін;

Також потрібно зазначити, що поняття договору страхування передбачене Цивільним кодексом України, якому присвячена Глава 67, де зарегламентовано таке: за договором страхування одна сторона (страховик) зобов'язується у разі настання певної події (страхового випадку) виплатити другій стороні (страхувальникові) або іншій особі, визначеній у договорі, грошову суму (страхову виплату), а страхувальник зобов'язується сплачувати страхові платежі та виконувати інші умови договору [1].

Потрібно зазначити, що договір добровільного страхування здоров'я на випадок хвороби належить до договорів особистого страхування, як зазначає Н.В. Міловська, та відповідно до групи договорів надання послуг, що зумовлено притаманною йому специфікою предмета й об'єкта, характером зустрічного надання й визначеного статусу страховика – послугонадавача [7, с. 44].

Отже, спираючись на вищевказане, характерними особливостями договору добровільного страхування здоров'я на випадок хвороби є:

– договір добровільного страхування здоров'я на випадок хвороби укладається у письмовій формі шляхом видачі страховиком страхувальникові страхового свідо-

цтва (поліса, сертифіката). Договір добровільного страхування здоров'я на випадок хвороби може укладатись також в електронній формі в порядку, передбаченому законом. У разі недодержання письмової форми договору такий договір є нікчемним;

– предметом договору добровільного страхування здоров'я на випадок хвороби можуть бути майнові інтереси, які не суперечать закону і пов'язані з життям, здоров'ям, працездатністю страхувальника;

– істотними умовами договору добровільного страхування здоров'я на випадок хвороби є предмет договору, страховий випадок, розмір грошової суми, в межах якої страховик зобов'язаний провести виплату у разі настання страхового випадку (страхова сума), розмір страхового платежу і строки його сплати, строк договору та інші умови, визначені актами цивільного законодавства;

– договір добровільного страхування здоров'я на випадок хвороби є реальним та набирає чинності з моменту саме внесення страхувальником першого страхового платежу, якщо інше не встановлено договором, що надає йому консенсуальний характер. Як зазначає Н.Б. Пацурія, договір страхування може бути консенсуальним, коли відповідно до договору права та обов'язки сторін виникають не з моменту внесення платежів (для формування страхового фонду), а з моменту укладання договору страхування [8, с. 497];

– договір добровільного страхування здоров'я на випадок хвороби є оплатним;

– договір добровільного страхування здоров'я на випадок хвороби є ризиковим (алеаторним);

– договір добровільного страхування здоров'я на випадок хвороби встановлює місце – територію його дії;

– договір добровільного страхування здоров'я на випадок хвороби є двостороннім, сторонами договору є страховик, який є юридичною особою, що спеціально створена для здійснення страхової діяльності та одержала у встановленому порядку ліцензію на здійснення страхової діяльності, та страхувальник – дієздатна фізична особа. Страхувальник за згодою третьої особи під час укладення договору може призначити фізичну чи юридичну особу для отримання страхової виплати

у випадку смерті внаслідок захворювання (вигодонабувач). Як зазначає Н.В. Міловська, договір особистого страхування може бути укладений на користь третьої особи, визначеної страхувальником, для одержання страхової виплати в разі досягнення нею певного віку чи настання іншого страхового випадку у розумінні ст. 985 ЦК України та ст. 3 Закону України «Про страхування» [7];

– основні обов'язки та права страховика у договорі добровільного страхування здоров'я на випадок хвороби: 1) ознайомити страхувальника з умовами та правилами страхування; 2) протягом двох робочих днів, як тільки стане відомо про настання страхового випадку, вжити заходів щодо оформлення всіх необхідних документів для своєчасного здійснення страхової виплати страхувальникові; 3) у разі настання страхового випадку здійснити страхову виплату у строк, встановлений договором; 4) відшкодувати витрати, понесені страхувальником у разі настання страхового випадку з метою запобігання або зменшення збитків, якщо це встановлено договором; 5) за заявою страхувальника у разі здійснення ним заходів, що зменшили страховий ризик, або у разі збільшення вартості майна внести відповідні зміни до договору страхування; 6) не розголошувати відомостей про страхувальника та його майнове становище, крім випадків, встановлених законом. Вказаний перелік обов'язків страховика не є вичерпним, у договорі добровільного страхування здоров'я на випадок хвороби можуть бути встановлені також інші обов'язки страховика. Що стосується прав страховика, то основне право – це право на своєчасне отримання від страхувальника страхових платежів (внесків, премій) у розмірі, встановленому договором;

– основні обов'язки та права страхувальника у договорі добровільного страхування здоров'я на випадок хвороби: 1) своєчасно вносити страхові платежі (внески, премії) у розмірі, встановленому договором; 2) під час укладення договору страхування надати страховикові інформацію про всі відомі йому обставини, що мають істотне значення для оцінки страхового ризику, і надалі інформувати його про будь-які зміни страхо-

вого ризику; 3) під час укладення договору страхування повідомити страховика про інші договори страхування, укладені щодо об'єкта, який страхується; 4) вживати заходів щодо запобігання збиткам, завданім настанням страхового випадку, та їх зменшення; 5) повідомити страховика про настання страхового випадку у строк, встановлений договором. Вказаний перелік обов'язків страхувальника також не є вичерпним, у договорі добровільного страхування здоров'я на випадок хвороби можуть бути встановлені також інші обов'язки страхувальника. Що стосується прав страхувальника, то основне право – це право на своєчасне отримання від страховика страхової виплати у розмірі, встановленому договором;

- умови та порядок страхової виплати за договором добровільного страхування здоров'я на випадок хвороби страховиком страхувальнику здійснюється на підставі заяви страхувальника (його правонаступника) або іншої особи, визначеної договором;

- відповідальність страховика встановлюється договором добровільного страхування здоров'я на випадок хвороби, але у будь-якому випадку в разі несплати страховиком страхувальникові або іншій особі страхової виплати страховик зобов'язаний сплатити неустойку в розмірі, встановленому договором або законом;

відповідальність страхувальника встановлюється договором добровільного страхування здоров'я на випадок хвороби, але у будь-якому випадку в разі несплати страхувальником визначеного договором страхового платежу/платежів (внесків, премій) страхувальник зобов'язаний сплатити страховику неустойку в розмірі, встановленому договором або законом. Також страхувальник несе відповідальність та може не отримати страхову виплату у разі:

- 1) навмисних дій страхувальника або особи, на користь якої укладено договір, якщо вони були спрямовані на настання страхового випадку, крім дій, пов'язаних із виконанням ними громадянського чи службового обов'язку, вчинених у стані необхідної оборони (без перевищення її меж), або щодо захисту життя та здоров'я;
- 2) вчинення страхувальником або особою, на користь якої укладено договір

страхування, умисного кримінального правопорушення, що призвело до страхового випадку; 3) подання страхувальником завідомо неправдивих відомостей про факт настання страхового випадку; 4) несвоєчасного повідомлення страхувальником без поважних на те причин про настання страхового випадку або створення страховикові перешкод у визначенні обставин, характеру та розміру збитків;

- у більшості випадків страхувальником за договором добровільного страхування здоров'я на випадок хвороби не можуть бути фізичні особи, які: 1) визнані у встановленому законодавством порядку недієздатними; 2) страждають тяжкими захворюваннями нервової системи; 3) психічно хворі; ВІЛ-інфіковані; 4) інваліди I та II групи, діти-інваліди;

- припинення договору добровільного страхування здоров'я на випадок хвороби відбувається у випадках, встановлених самим договором та законом.

Розкриваючи договірну конструкцію та правову природу договору добровільного страхування здоров'я на випадок хвороби, слід вказати на те, що такий договір є добровільним, а отже, укладається між сторонами договору за власним волевиявленням страхувальника. Однак з огляду на ситуацію, яка склалась у нашій державі починаючи з 2014 року, вбачається доцільність встановлення у нормативно-правових актах обов'язковості укладення договору добровільного страхування здоров'я на випадок хвороби для соціально незахищених верств населення, а саме: людей з інвалідністю, ветеранів війни, дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей-інвалідів, людей похилого віку та пенсіонерів, а також малолітніх та неповнолітніх дітей. Як зазначає Т.В. Блащук, державне обов'язкове особисте страхування має місце, якщо надання страховиком страхової послуги здійснюється на умовах, що визначені договором за рахунок зацікавлених осіб [5, с. 6]. Тобто якщо зацікавленою особою в договорі соціального страхування на випадок хвороби буде держава як гарант, то у такому випадку соціально незахищені верстви населення будуть додатково забезпечені охороною здоров'я з боку держави. Регламентація цієї норми у нормативно-пра-

вових актах дасть фінансовий захист та медичну допомогу саме соціально незахищеним верствам населення, що, своєю чергою, сприятиме якісній медичній допомозі незахищеним верствам населення у разі настання нещасних випадків та зніме фінансове навантаження з осіб, які будуть виступати страхувальниками.

Важливим є також питання розмежування договору страхування здоров'я на випадок хвороби та договору медичного страхування (безперервне страхування здоров'я) як окремих договорів.

Так, договір страхування здоров'я на випадок хвороби та договір медичного страхування – це дві різні конструкції договорів, які мають свої відмінності. По-перше, це предмет страхування: договір страхування здоров'я на випадок хвороби зазвичай включає у себе покриття витрат на медичну допомогу у разі нещасних випадків, хвороб та інших станів, пов'язаних зі здоров'ям страхувальника. Це може включати госпіталізацію, діагностичні процедури, лікування, медичні препарати, апаратні засоби, медичні послуги, пов'язані з невідкладними заходами, такими як екстрене лікування, операції та інші медичні послуги, які страхувальник може потребувати від страховика у разі захворювання чи травми. Своєю чергою договір медичного страхування зазвичай включає у себе покриття витрат на медичну допомогу, таку як консультації лікарів, лікування, діагностичні процедури та інші медичні послуги. Проте він зазвичай не покриває нещасні випадки, які можуть статися зі страхувальником.

По-друге, відмінність між зазначеними договорами полягає у способі страхової виплати. Так, за договором страхування здоров'я на випадок хвороби страхова виплата може бути здійснена у разі настання певних подій, наприклад, госпіталізації страхувальника. Зазвичай він пропонується в різних варіантах із різними виплатами та внесками. Своєю чергою за договором медичного страхування страхова виплата може бути здійснена як за фіксованими платежами, так і за певними послугами або за консультацію лікаря.

По-третє, відмінність між договором страхування здоров'я на випадок хвороби та договором медичного страхування полягає у строках їх дії. Так, строк дії договору страхування здоров'я на випадок хвороби може бути необмеженим або укладений на визначену кількість років, або діяти до настання певної події, наприклад, до досягнення певного віку. Натомість, строк дії договору медичного страхування може бути тимчасовим. Такий договір може бути укладений на короткий період часу, наприклад, на декілька тижнів або місяців.

По-четверте, відмінність між зазначеними договорами полягає у обсягах покриття. Договір страхування здоров'я на випадок хвороби може мати обмеження на покриття певних медичних послуг або процедур, які не входять до складу стандартної медичної допомоги. Своєю чергою договір медичного страхування може мати обмеження на покриття медичних послуг, які не вважаються невідкладними.

По-п'яте, ціна договору також є відмінною ознакою між договором страхування здоров'я на випадок хвороби та договором медичного страхування. Так, вартість договору страхування здоров'я на випадок хвороби зазвичай вища, оскільки він надає більш широкий спектр послуг. Своєю чергою договір медичного страхування, з іншого боку, зазвичай коштує менше, оскільки його покриття є більш обмеженим.

По-шосте, договір страхування здоров'я на випадок хвороби не є обов'язковим у розумінні загальнообов'язкового державного соціального страхування, що передбачено Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [3]. Своєю чергою договір медичного страхування є обов'язковим відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування».

Підсумовуючи вищевказане, можна чітко встановити, що договір страхування здоров'я на випадок хвороби та договір медичного страхування – це дві різні договірні конструкції, які мають свої схожості, але є відмінними один від одного за низкою ознак.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
2. Про страхування : Закон України від 07 березня 1996 р. № 85/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 18. Ст. 78.
3. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України від 23 вересня 1999 р. № 1105-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 46–47. Ст. 403.
4. Про затвердження Характеристики та класифікаційних ознак видів добровільного страхування : Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 09 липня 2010 р. № 565.
5. Блащук Т.В. Цивільно-правове регулювання особистого страхування : автореф. дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2003. 6 с.
6. Горбань Н.С. Договір страхування життя. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 1. С. 150–155.
7. Міловська Н.В. Правова природа договору особистого страхування. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 12. С. 43–47.
8. Пацурія Н.Б. Теоретичні проблеми страхових правовідносин (господарсько-правовий аспект) : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.04. Київ, 2014. 497 с.